

Pécsi Györgyi

Tornai József 80. születésnapjára

Pilinszky János írja egy helyütt: „Modernek mindig azok voltak és azok is lesznek, akik az idő teljes drámáját átélik”. Olvasatomban ez azt jelenti, hogy a műalkotás modernségének fokmérője az, hogy benne inspiratív módon megjelennek-e a kor legfontosabb kérdései. Ebben az értelemben is modern Tornai József életművének egésze, hiszen költészetének, esszé- és regényírói, sőt műfordítói munkásságának is a problémáérzékenység és a gondolkodás kezdeményezőkézsége a legjellemzőbb vonása.

Mintegy ötven kötet jelzi az idén nyolcvanadik évét betöltő költő pályáját. Első verseskötete viszonylag későn, 1959-ben jelent meg, ám Tornai József indulása pillanattól a művészet kolumbuszi útját járja. Szellemi közttereinkben, az irodalomban is, rendszerint előbb-utóbb ideologikussá merevedik a kezdeményező, mégoly merész gondolat is, Tornai József számára azonban nem létezik az egyszerű megtalált igazság abszolutizálása, rendíthetetlenül újra rákérdez az általa már megválaszolt kérdésekre, ugyanis ez a páratlanul sokféle és igen különböző költői hagyományból építkező, nagyon tudatos, a költészet változatos regiszterét megszólaltató líra eleve nem lezáró, összegező szintézisre törekedett sohasem, hanem nyitottságra, arra, hogy újabb és újabb kérdéseket gerjesztve újrafogalmazza korunk alapkérdéseit, és megkíséreljen azokra racionális választ adni, bárha paradoxonokban is.

A modern kor egyik legfontosabb dilemmája a hagyomány és a modernség kérdése, mely a magyarországi társadalomban legerőteljesebben a fölszámolásra ítélt paraszti osztály autentikus kultúrájának szétzilálásában jelentkezett. Tornai József a „modern vagyok és ősi” program jegyében kitágította a bartóki modell fogalmát, megőrizve és integrálva a magyar népköltészeti hagyományokat, továbblépett a nemzeti kultúrkörön. Fölfedezte a törzsi költészet egyetemességét, azt, hogy az emberiség ősi, univerzális tapasztalata, létértelmezése mindenütt igen hasonló – ahogy ezt az 1977-es *Boldog látomások* című, a világ törzsi népköltészeti fordításait tartalmazó korszakos kötetével is megerősítette –, s a természeti, ösztönös, kollektív embert úgy emelte a mítoszok magasságába, hogy verseiben az archaikus líra és a 20. századi modern (magyar és európai) költészet szintézisét is megteremtette.

Ugyanakkor a költő az értékörző hagyományok folytathatóságának dilemmájával annak fájdalmas tapasztalatával néz szembe, hogy a 20. századi ember elveszítette biztos támaszait, a racionalizmus és a fejlődés büvkörében pedig reménytelenül magányra ítéltetett. „Legjobb gondolkodni” – írja, s talán ezzel a kijelentésével lehetne a legpontosabban jellemezni egész alkotói habitusát. A mi korunk azonban abszurd kor, mondják főleg az utóbbi évtizedben írt esszéi, lényegesen különbözik a korábbi koroktól: a régi hit már nem érvényes, az érzelmi út- és hitkeresés anakronizmus, az

egydimenziójú válaszok érvényüket veszítették, de korunkra már az elvont, tudományos megismerés vagy filozófiai gondolkodás is zsákutcába jutott, hiszen a fogalmi gondolkodás során maga a valóság párolog el a gondolkodásunkból. Miközben maga az ember változatlanul „őrült sár és istenarcú lény” ma is.

Tornai József sokfelé elindul, hogy e paradoxonokban megjelenő dilemmákat följejtse. Fölfedezi a magyar irodalom számára a nemiséget, az ösztönvilágot, s arra döbbszent rá, hogy ez a korábban tabunak tekintett, elfojtott terület is természetes része az embernek, vagy, hogy ez bizonyosan természetes része. A maguk idejében az olyan kíméletlen, az ember ösztönlénységére rámutató kötetei, mint az *Ádám és Éva oltárán*, a *Vadmeggy* rendkívül provokatívnak hatottak, ma azonban, amikor intézményesen ömlik a vulgárnaturalizmus az emberre, a szerelem szakralitását vallja. A nemiség újraértelmezett szerepével látszólag tökéletesen ellentétes előjelű az istenkérdés, az isten és az ember viszonyának faggatása, amely Tornai József lírájában és esszéiben szintén fundamentális jelentőségű. Kevesen vették komolyan nálunk, hogy a 20. század egyik legfontosabb kérdése az istenkérdés, az, hogy az ész abszolutizálása közben elveszett az ember szakrális, metafizikai távlata, holott a metafizika igénye éppúgy immanens része az emberi természetnek, mint a pragmatikus, racionális világertelmezés.

Azonban az ember ontológiai hiányérzetének megválaszolása nemcsak ismeretelméleti igény részéről, hanem annak sürgető belátása vezérli, hogy a 19–20. század gondolkodásának kopernikuszi fordulata után az ember eljutott odáig, hogy reálisan is képes kipusztítani önmagát. Tornai József életművét a kezdetektől végigkíséri az ember megválthatóságának, s egyre inkább megválthatatlanságának kérdése is. Kezdetben a művészet megtisztító erejét vallotta, majd egyfajta szekularizált, értelmiség vezette társadalomban vélte megtalálni a megoldást, utóbb pedig azzal a paradoxonnal szembesül, hogy az ember minden megváltási kísérlete kudarcot vall: az ember a kreatúra elrontott konstrukciója, vagy ahogy egyik esszéjében Kanttal szólva költőien mondja, az ember olyan görbe fa, amelyet nem lehet kiegyenesíteni. A modernizmus veszedelmes csődjét sokan fölismerték, s arra vagy utópikus vagy katasztrofista választ adtak. Tornai József azonban éppen racionalizmusa, bizonyos pragmatikus világszemlélete miatt megmarad a paradoxonok megragadásánál: a gondolkodás, a művészet, a nyelv teremtő ereje nem megoldást nyújt, de folyamatos intenzív, kezdeményező jelenlétével hozzásegíthet minket a megmaradáshoz. „Nem tudom, hogyan, de egy-egy nagy költővel-íróval, zenésszel meg tudjuk állítani rossz úton járó történelmünket. Ezek a hatalmas kerékvető kövek nem engedik, hogy a szakadékba csússzunk” – írja.

Tornai József roppant inspiratív, szellemi folyamatokat, gondolkodást kezdeményező költészete –, mely egyszerre kutatja a modern, a korszerű megszólalás lehetőségeit, s ugyanakkor továbbörökíti éltető hagyományainkat is, – a huszadik század második felének egyik meghatározó életműve.

Dr. Ternyák Csaba

„Élni segít, ha kimondjuk a bajt!”

A Balassi-émlékkarddal kitüntetett Serfőző Simon köszöntése

A Balassi-kard átadása valódi ünnep, amely szakrális időt, pillanatot jelent a kitüntetett költő számára.

Nemrég ünnepelte Serfőző Simon 65. születésnapját, éppen ezért a 65. zsoltárból idézek: a hegyek, dombok, mezők tavasszal „*vidámságot öltenek*”, „*a völgyek örvendeznek és himnuszokat zengenek*” „*dombok vígságba öltöznek, [...] Minden ujjong és dalol színed előtt!*” (Zsolt 65.14). Remélem, hogy majd a 70. zsoltárból és a 75.-ből is idézhetünk, tudván, hogy a 90. milyen gyönyörűsége és mélységesen igaz.

Serfőző Simon a *Hetek* költőcsoport legfiatalabb tagja. A költőtársak mindig vállalták egymást, amint ezt bizonyítja *Az ének megmarad* című 1985-ös és a *Más ég, más föld* című, 2001-es keltezésű antológiájuk is. Közülük rég eltávozott *Raffai Sarolta*, *Ratkó József*, *Kalász László*, legutóbb pedig *Bella István*. Kortárs költőként köztünk él és alkot a Kossuth-díjjal kitüntetett *Ágh István* és *Buda Ferenc*, valamint az észak-magyarországi régióban: *Serfőző Simon*, a jeles költő, író és könyvkiadó.

Az írói-költői hitelességhez szükséges az erkölcsi kvalitás, a tekintély, a felhatalmazás, az „elismertség” – ezeket *Serfőző* rendre megszerezte. Eddig mintegy negyedszáz könyve, verseskötete, regénye, riport és drámakötete jelent meg. Kevés költőről mondható el, ami róla bizton állítható: első megszólalásától, a *Hozzátok jöttem* című verseskötetétől fogva mindmáig példaadó hűséggel őrizte meg a kétlakiság ingavonatan járó kétkezi munkások, az otthontalanok, a kisemmizett földművelő emberek iránti, tágabb értelemben a szegénység iránti szolidaritást, a szülőföldhöz és népéhez, a hazához való hűséget. Tudván tudja: „*Élni segít, ha kimondjuk a bajt!*”

Balassi öröksége hatalmas szellemi-lelki kincs, amelyet *Serfőző Simon* költőként, íróként, szerkesztőként, könyvkiadóként, a magyar Írók Észak-magyarországi Csoportjának vezetőjeként, a Tokaji Írótábor kuratóriumának elnökeként igyekszik közkinccsé tenni.

Balassi Bálint korában a magyar literatúra szíve Észak-Magyarországon, négy esztendőn át Egerben dobogott... Balassi Európa-rangú költő, igazi reneszász tehetség, aki egész életében a tökéletes szépség iránt vágyakozott, rajongott, örömét és fájdalmát remekművekben örökítette meg. Sorsa a három részre szakadt ország sorsát példázza. A mélyből, *de profundis* kiált teremtőjéhez: „*Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét, / Sok hitetlenségét, undok fertelmességét. / Töröld el rútságát, minden álnokságát, / Könnyebbítsd lelkem terhét. [...] Éneklém ezeket nagy keseredett szívvel, / Várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével, / Tétova bujdosván, bűnömön bánkódván, / Tusakodván ördöggel.*”

Balassit példaként idézik az utódköltők, *Nagy László a Balassi Bálint lázbeszéde...* című döbbenetes vallomásában, de ott van a szintén Balassi-díjjal kitüntetett *Nagy Gáspár* költészetében, valamint *Serfőző Simon* hazáért és szabadságért helytálló, Szent Istvánról *Jövőlátó* című, igazságot kimondó drámájában is. A „jövőlátó” király dilemmája: utódjai tudják-e folytatni művét? Hibáinkat tudatosítja, a sokat kárhozott „*ősi nembánomságot*”, a „*vis inertiai*”, a bennünket sújtó közönyt, passzivitást, tétlenséget. A drámai idősíkok váltakozásában tatárok, törökök, labancok stb. zúdulnak a hazára. A végső tanulság: „*csak a Gondviselésben és magunkban bízunk, ha erős hittel és karddal ezt tesszük, akkor nem csalatkozunk*”

Tudjuk, mennyire összeforrt Balassi korában a virtus és religio, hitünk és magyarságunk védelme. Balassi szavait, az egri vitézek, a „*végeknek tüköri*” példáját a magyar műveltség mindmáig őrzi: „*Az jó hírért, névért s az szép tisztességért / ők mindent hátra hadnak, / Emberségből példát, vitézségből formát mindeneknek ők adnak, / Midőn mint jó sólymok mezőn széllel járnak, / vagdalkoznak, futtatnak*” [...] Ó végbelieknek ifjú vitézeknek / dicséretes serege! / Kiknek ez világon szerteszerént vagyon / mindeneknél jó neve, / Mint sok fát gyümölcssel sok jó szerencsével / áldjon Isten mezőkbe!”

Egy töredékből ismerjük: „*Eger vitézeknek ékes oskolája, / jó katonaságnak nevelő dajkája*”. A *Búcsúja hazájától*, ércbe vésett textusából idézek: „*Ó én édes hazám, te jó Magyarországnak, / Ki kereszténységnek viseled paizsát, / Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát, / Vitézlő oskola, immár Isten hozzád! // Egriek, vitézek, végeknek tüköri, / Kiknek vitézségét minden föld beszéli, / Régi vitézséghez veti, / Istennek ajánlva legyetek immár ti.*”

Ezt olvassuk a 90. zsoltárban: „*Az Úr jósága virrasszon fölöttünk, / Őrized meg kezünk munkáját!*” Mi pedig folytatjuk az imádságot: *Őrized meg* Balassi, és a Balassi karddal kitüntetett *Serfőző Simon* munkáját, költői, szellemi-lelki örökségét! És őrizzük mi is! Ő maga határozottan és bátran vállalja, hogy az időből jött gyalogúton lépdeljen, azon az ösvényen, amely Balassi, Zrínyi korából halad századok óta. Ismeri a mérték értékét, ezért van olyan magával ragadó ereje sorainak:

Csak ami mérték

Hadd élvezze csak előnyét,
legyen, teljen benne kedve,
sikerét mind a középszer,
a silányság hadd élvezze.

Az számít úgyis, mi örök,
Pártjára is annak állok.
Csak ami mérték, az adhat
az embernek méltóságot.

N. Pál József

„...hittel, hűséggel...”

– Vasy Géza ünnepére –

*„Vagy nekünk már így is, úgy is
Minden módon veszni kell?
Egy világ hogy ránk omoljon?
Kül-erőszak elsodorjon?...
Vagy itt benn rohadni el?”
(Arany János: A régi panasz)*

Úgy mondta Vasy Géza, három-négy esztendeje tán, hogy tanárként, irodalomtörténész szakemberként legjobban az Arany Jánosról elnevezett díjnak örül. Igen, Arany János, „hunyt mesterünk”, akihez Babits fohászkozott, vagy a nemzeti klasszicizmus ideáljának meghaladhatatlanja, ahogy Horváth János emlegette, s akinek művein – a Petőfié mellett – mi, az életkor felén túlvergődött mai akárhány évesek még olvasni tanultunk egykoron. Ez az Arany a „tökély széparányának” őrzője, a tudás, a morál, a magyar mitológia s a nemzetérdekű értékteremtés együttállásának képviselője mindörökre, aki éppen hatvanöt esztendő telt ezen a magyar földön, de akit bizony se fiatalnak se öregnek nem tudok én elképzelni igazán. Meg amolyan középkorúnak se persze. Csak Arany Jánosként vagyok képes látni őt, egy tömbből faragott időtlen s mozdíthatatlan példaként, aki akkor is van, ha már nincs, s mert van, van még irodalom, s van még magyar nemzet is visszavonhatatlanul.

Vasy Gézát erős negyedszázada ismerem, s tanúsíthatom, hogy mit sem változott. Barna üstökének se híja se hója, ahogy Ady mondaná, ugyanúgy néz ki, mint még innen a negyvenen, őrajta valóban nem fogott az idő, igaz, már nem a gyermekeit, hanem a nagyvilág különböző tájain élő, ezért ritkábban látott unokáit emlegeti többet. Akkor, a nyolcvanas évek elején, a szinte egyetemista korú „kezdők”, Bárdos László és Fráter Zoltán előtt és Tarján Tamás, az örökös szobatárs mellett a fiatal – mondhatnám: egykönyves – oktatók között tartottam számon, ma ő a – közben intézetté lett – magyar szak egészére nézvést is a legrégebbi bútordarab. A negyvenedik évfordulóhoz jó két esztendő kéne (kellett volna?) még, nála hosszabb ideig – itt, a budapesti bölcsészkar magyar szakán – talán csak Koczás Sándor tanárkodott. Önálló könyvet írt közben tán húszat is, szerkesztett ugyanennyit legalább, de nem hiszem, hogy ez lenne csupán a lényeg. Lényében van valami állandóság, valami párját ritkító megbízhatóság, vagy

inkább hűség talán, ami olyannyira hiányzik manapság. Egyenes ember, nyílt lélek, meglehet, nemcsak az öröm, de a keserűség perceiben is az, sohasem „kombinál”, hátsó gondolat szülte gesztusokra épített életvezetési gyakorlatot én róla elképzelni sem tudok. Könnyű szeretni, hisz ő is könnyen szeret. Tudom, hallgatói körében is népszerű, kiváló mesélő, aki tudását két marokkal szórja szét, s közben mindig derűsnek mutatkozik. Személyes emlékekkel átszőtt előadásait, egyéb, folyosói monológjait már egyetemistaként is nagyon szívesen hallgattam, szinte „felüthető” forrássá lett a számomra hamarosan, meg – mit tagadjam – a csodálat tárgya is némileg. Azt, hogy Vasy Gézának a történelem egzisztenciális tét és megélt élmény együtt, nagyon helyénvalónak gondoltam, ám amikor arról beszélt, hogy 1956 nyarán – tizennégy esztendősen! – Illyés Gyula vagy Nagy László frissen megjelent köteteit olvasgatta intenzíven, talán még hitetlenkedtem is. Hasonló életkorban a háborús történeteken, a kalandregényeken meg a sporton kívül engem alig-alig érdekelt valami ugyanis, az irodalomra nézvést a Petőfi összesnél, a Toldinál s néhány Arany-balladánál nemigen láttam tovább, Illyés s Nagy László „bonyolultabb” versei pedig – ha jól emlékszem – még a középiskolás esztendőök második felében is zárva maradtak előttem javarészt. Csupán hozzám képest volt-e „koraérett” Vasy, vagy „irodalomérzékeny” tanárembernek született, sohasem firtattam, de hogy irodalomról szólván olyan nyelven beszél, ami nemcsak emészthető, hanem a személyes megszólítotttság élményét is jelenti-jelentheti mindenkinek, ebben mindmáig biztos vagyok én. Hiszem, hogy felfogását, tartását, irodalomtörténeti s tanári szereptudatát nem valaminő önmagáért való – s nem kevésbé féltősen s féltékenyen rátarti – szakmai buzgalom, hanem e korán jött élmény és történelmi tapasztalat megosztásának az elementáris vágya formálta ily emberarcúan karakteresé.

Nem Vasy Géza művét elemzem-értelmezem most a köszöntés idején, mégis muszáj elmondani, hogy az irodalomról – s általában a művészetekről – való beszédet az emberért való, ugyanakkor nemzetérdekű tudománynak fogja föl, meglehet, e manapság megmosolygott szemlélet szelíd, de makacs utóvédharcosa ő, aki nem a rangosabb szaktekintélyek elismerésére ácsingózik elsősorban. Munkájára, mint a Németh László-i nemzetragasztó szándék korhoz szabott folytatására tekint talán, az általa magyarázott irodalom ezért lesz – szándéka szerint – történelmi- és nemzettudatunk része is. Tudom, a hetvenes évek elején írt Sánta Ferenc-monográfia s az első gyűjteményes kötet (*Pályák és művek* 1983) némely szavát, fordulatát alighanem kicserélné ma már, ám elismerem, hogy szakmájának tárgyát s a róla való vallomástételt tettértékű cselekedetként fogta fel már három vagy négy évtizede is. Igen, a realizmusról (akkor még helyel-közzel népiséggel s pártossággal is felvizezett realizmusról) van szó, amiről Vasy hosszú dolgozatot írt a hetvenes esztendőök vége táján, s amit az újmódi – az irodalom bármine-

mű „valóságvonatközását” száműzni próbáló – szemlélet mindenestől – s persze végképp – eltörölne legszívesebben. Csak a „létező szocializmus” korszellemé s a hozzá való igazodási kényszer diktálta-e eme (irodalmi) fölfogás rendezőelveit, vagy az eleve determinált – a körülöttünk lévő világra, mint a téttel bíró létezés egyetlen lehetséges terére tekintő – hajlam kiforrásának a módozatai voltak a hozzá hasonló lélek számára mozdíthatatlanok akkor, mindegy ma már. Egy biztos: Vasy aligha a sikert, avagy a sikerességet ígérő kitaposottabb utakat kereste minduntalan, írásainak hősei korántsem az akkoriban szorgalmazott – sőt, támogatott! – szerzők közül kerültek ki elsősorban, s az is látnivaló, hogy ha elszegődött valakik mellé, a hozzájuk való ragaszkodását – változhatott az úgynevezett „kánon” időközben akár mekkorát – megőrizte azóta is.

Amikor irodalomról ír és beszél, nemcsak a nyelv lehetőségeit, de a nemzetként való létezésünk-létezhetésünk esélyeit is vallatja ő, pályája négy évtizedét e tartáshoz való – tematikailag például nyitott – hűség keretezi. Meglehet, Illyés Gyulától történelmünk át- és megélhetőségének művekbe szöktetett változatait, Nagy Lászlótól a reánk mért küzdelem (nemcsak esztétikai) föladatait, Kormos Istvántól a létezés utánozhatatlan báját s annak rejtélyes misztériumát – így, együtt, szétszalazhatatlanul – leste el többek között, s mindennek tanulságát adta tovább, hogy e három, idejekorán kiválasztott „hős” ne csak a szakemberek példájává legyen. Róluk könyvet – könyveket – is írt, állított össze Vasy Géza, makacsul szembeszállva a (nemcsak az irodalomtudományra vonatkozó) korszellemmel szinte, s pályáját abban is példásnak vélem én, ahogy nemzedéktársainak legjavát karolta föl. A „hetek” s a „kilencek” – ideszámítva Balázs Józsefet, Nagy Gáspárt s még jó néhány alkotót is persze – műveinek értékfölmutató számbavétele a fentebb említett három „hős” világképének hozadékához, tradíciójához kapcsolódott törvényszerűen, s e fölött nemcsak a – nem biográfiailag értendő! – közös történelem és élményvilág, de a még közösnek tudható, irodalmon inneni s túli vállalkozás tétje is ott rezeghetett. Czine Mihály gondolkodott (gondolkodhatott) így a magyar irodalomtörténetben egyik utolsóként tán, mert ez az esély Vasynak az utóbbi évtizedekben már kevésbé adatott meg. Tetszik, nem tetszik: nemigen adatik az meg már senkinek! E tudományág ideológiai tehertételeinek kisöprésére, módszertanának elméleti fölfrissítésére multhatatlanul szükség volt persze, ám látnivaló, hogy a rohamléptű „felzárkózhatnék” során részint csak egy önkörén belül értelmezhető, az olvasót a tárgyhoz fűző emocionális viszonyt eleve kizáró „elváras-rendszert”, részint pedig valamiféle látens – előretörési alkalmakra, ösztöndíjakra, más egyéb pénzekre pislogó – „versenypályát” kreáltak abból, ami az élet folytonosságának és folytathatóságának értelmes hite volt itt egykoron, s aminek fundamentumát egy kikezdzhetetlen morális pozíció tudata adta meg. Az irodalom ne csak a nyelvfilozófiai kurzusok sokaságán kupálódott keveseké,

hanem mindenkié legyen, ezt a hitét Vasy Géza sohasem adta fel, s fejére olvashatják, hogy amit tesz, „népszerűsítő munka” csupán, nem hajlandó átállni arra a – természetesen korántsem csak irodalmi-irodalomszemléleti! – pályára, amit az utóbbi egy-másfél évtized oly furfangos agresszivitással ajánlgat mindenkinek.

Nem baj, hisz Arany János sem állt át a „győztesek” közé 1867 után. Mert annak a példátlanul gyors s bizony gerinceket is megroppantó civilizációs változásnak a hajnala, amelynek során – Nagy Lászlóval szólva – Budapest is fölépült a tülekvésnek, nem hatotta meg: ő a *Mindvégig*, a *Kozmopolita költészet*, meg *A régi panasz* keserű, de veretes sorait írta, amint tudható. Fejlődésképtelen emberré lett-e így öregedőben s betegen, vagy a hűség bilincseiben élt, mint annyian mások is kívülről a magyar irodalom munkásai közül, ezt döntse el, aki akarja. Annyi bizonyos: Vasy Géza nem öregszik, a betegségek elkerülnek, alkotóereje az Arany János-i korban is töretlen, ama hűséget pedig neki aztán végképp nem kell tanulnia, hisz arra az élő példát maga jelentheti nekünk. Tud az újabb generációk nyelvén, ezt bárki elhiheti, s ha a katedrát ki is akarja ráncigálni alóla az idő, gyermekei, unokái, tanítványai, a sorsunkba ágyazott magyar irodalom, Illyés Gyula, Nagy László, Kormos István, a szintén rajongva szeretett József Attila, no meg Arany János sosem hagyják el őt.

S ha hatvannégy – vagy éppen hatvanöt – esztendőnyi földi léttel mi nem is érhetjük be most, tudnivaló, hogy ennyi „hozomány” egy sértetlenül maradt léleknek untig elegendő. Isten éltesse, Géza!

Léka Géza

Páljóska Czine Mihály-díja*

„Ne hagyj magadat ünnepelni, / a selymekből suhog a semmi, / szélfúttá rongy mind, tízezernyi / zászlónál sem tudsz melegezni! // Kapkodjon levegőért a szónok, / ne lelje szép értelmét a szónak, / némuljon meg, ha neved kiejti, / ne figyeljen rá senki, de senki! // Jaj, ne hagyj magadat ünnepelni, / ne hagyj magadat ünnepelni.”

Körülbelül így nézhettem én is Utassy Józsefre, ahogyan most Önök rám, amikor a kilencvenes évek közepe táján, ki tudja hányadik irodalmi díját besöpörvén elébem tolta a számára lélekzsibbasztó ceremónia alatt megfogant s imént idézett *Ünnepontó* című versét. Legalább te fogd be a szádat, monda bosszúsan, különben a víz se mossa le rólad, hogy nem a róka farkát billegeted. Mert nincs annál

* Elhangzott 2005. szeptember 29-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

hajmeresztőbb, mint ha már azok szájából is árad feléd a tömjén, akikkel hétről hétre egy asztalhoz ülsz le.

Igaza volt? Azt hiszem, igen. A maga szempontjából bizonyosan.

Itt és most azonban számomra mindebből legalább is két dolog következik: se levegőért kapkodni, se megnémulni nem szeretnék, ha a másik nagy trófeahalmozó barát, immáron az első Czine Mihály-díjat is magáénak tudható Páljóska nevét kiejtem. Ehhez pedig egyetlen út kínálkozik csupán: ha nem Isten áldotta tehetsége, nem is tanári, tudósi talentumai mentén keresgélem „szép értelmét a szónak”, hanem abba a mára ódivatúvá lett morális tartományba pillantok be inkább, ahonnan Páljóska mintegy varázsütésre, a szívével is képes hallásra nyitni az arra érdemes füleket.

Akár történelmi, akár eszme- vagy irodalomtörténeti tárgyú fejtegetéseit olvasgatjuk (de bátran ide sorolhatom a magyar sport nagyjairól szóló írásait is), minden dolgozatában hajszálpontosan beazonosítható az a lefegyverzően emocionális, ám statikus alapossággal méretezett erkölcsi tartópillér, amelynek terheit bravúrosan, sorról sorra haladva, mégis szinte észrevétlenül képes áttolni az olvasóra. Gyakorta még az a csoda is megtörténik – gondolom, másokkal is, hiszen velem megtörtént –, hogy e sziszifuszi metafora következményeit az ember nem várt, ám annál becsesebb ajándékként képes elfogadni és megélni. Mire gondolk? Egyetlen, de talán a leginkább ideillő példa a sok közül. Meggyőződésem, hogy egykori mestere, Czine Mihály személyiségét, szerepét és jelentőségét illetően a legjellemzőbb s egyben legtávlatosabb mondatot a tanítvány Páljóska írta le. Így szól: „... akinek egyszer igazán »belépett« az életébe, az valószínűleg soha nem feledte el, hogy mi a dolga itt, ezen a magyar földön.”

Emlékszem, napokig hurcoltam, cipeltem, de a lelkem mélyén ünnepeltem is ezt a mozgósító erejű, a morális energiákat egyberántó kijelentést, hiszen magam is érintett voltam, vagyok és leszek is benne, noha Czine Mihállyal nem a katedrájához vezető sugárutak egyikén, hanem mindössze a kertek alatt futottam össze néhányszor.

Pedig a mondat első hallásra (de csak első hallásra!) olyannyira érzelemittas, hogy akár patetikusként is tűnhet, ráadásul titokzatosságán túl semmiféle konkrétumot nem tartalmaz. Ilyet valóban csak azokról a jó értelemben vett „vándorprédikátorokról” szoktak leírni, akikhez Czine Mihály is tartozott, s akit – mindezt megtévezve – Csoóri Sándor oly találóan egyenesen Magyarország vőfélyének nevezett.

Páljóska mondatában ugyanaz a Czinétől elbirtokolt garabonciási titok lappang ma már, amely egykori gazdájának egész lényét áthatotta, s amelynek megfejtéséhez hitem szerint egyetlen tanulhatatlan ismérv szükségeltetik: a mindkettőjükről elmondható csalhatatlan és abszolút belső hallás.

Ennek igazolására hadd idézzek egy, még 1979 októberében játszódó rövid epizódot a *Kései naplótöredék – kitérőkkel* című, Czine Mihály halálára írt hosszú visszaemlékezéséből. „Az Eötvös kollégiumban Szabó András nevelőtanár és előadóművész – maga is Czine-rajongó – lesz amolyan idősebb barátom, ő hív a Forrás kör előadóestjeire az Egyetemi Színpadra. Hívok másokat én is, gyertek, ezt hallani kell, Czine tartja a bevezetőt. Jönnek, meghallgatják, aztán némelyikük néz rám, nagy-nagy kérdő szemekkel: ez meg mi volt? Hebegek valamit, ők mondják, hogy persze, szépen beszél, tényleg szépen, de nem mond semmit. Bennem a két áprilisi est csodája muzsikál, s az akkori rádöbbenés nem múló pillanata, ami – úgy látszik – a velem szemben álló, amúgy nagyon okos és jólelkű társaimnak semmit sem jelent. Rövid ideig próbálok magyarázkodni, teljesen reménytelenül, nincs szavam a bennem élő érzelem kifejezésére, meg az is nyilvánvaló: én legalább annyira nem értem barátaim »értetlenségét«, mint amennyire számukra fölfoghatatlan az én rajongásom oka.”

Természetesen nem lehet bajunk az „amúgy nagyon okos és jólelkű társakkal”, de mi, akik ma itt megjelentünk, s még sokkalta többen, akik nem, mindannyian tudjuk, hogy az idő nem őket igazolta, s a stafétabot az arra legméltóbb kézbe került.

Ez év március 11-én, a Testnevelési Egyetemen, a Püski házaspár egybekelésének hetvenedik évfordulóján, az est bevezetőjét és ünnepi köszöntőjét Páljóska mondta. Több mint ezer ember előtt beszélt közel fél órán át, papír nélkül, könnyedén, minden másodpercrek derűt és méltóságot kölcsönözve. Borzongva hallgattam, pontosan úgy, ahogy egykor Czine Mihályt. Az est végeztével, a tumultusban Nagy Gáspár sodródott mellém, s fejét csóválva elmosolyodott: „Hát, ... ez a Jóska, ez a Jóska! Tiszta Czine Miska! Csak még nem tud annyit...”, ám itt most el kell harapjam az utolsó szót, az ugyanis csak bizalmas körökben terjeszthető. Azt azonban elárulhatom, hogy a tárgyi tudáshoz szemernyi köze sincsen. Hogyan is lehetne, hiszen a Teleki téri dolgozószobában hét-nyolcezer ezer gondosan átrágott könyv lapul a polcokon, ám előttük, szemmagasságban, egyetlenegy hajlott hátú fénykép dacol az idővel: Czine Mihályé.

Mihály napja van, ne hagyj hát magadat ünnepelni, Jóska!

Árvaságunk ijesztő így is.